37354

O izvoru
Vrazova „Babjega klańca“.

Napisao

Dr. F. Ilešić.

(Preštampano iz 4. knige „Građe za povijest književnosti hrvatske“, što je na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.)

Zagreb.
Tisak Dioničke tiskare.
1904.

Licejski knjižnici Ljubljanski
poklonil

Jesič

O izvoru

Vrazova „Babjega klańca“.

Napisao

Dr. F. Hešić.

030043413

(Preštampano iz 4. knige „Građe za povijest književnosti hrvatske“, što je na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.)

Zagreb.
Tisak Dioničke tiskare.
1904.

Stanko Vraz, vrlo obrazovan u svima literaturama svoga vremena, opet je u duhu romantike rado crpao iz narodnih pjesama i priča. Naročito se služio historijskim predajama svoga štajerskog zavičaja.

„Babji klańac“ sam je nazvao istinitom povjesticom, a dosad se, koliko je meni poznato, još nije istraživalo, ni u koje doba pada događaj Vrazove pjesme, ni koliko ga je on s pjesničkom slobodom promijenio.

Jeruzalem, kod kojega se nahodi sigurno do tri hvata duboka jaruga „Babji klańac“, koja djelomice služi i kao kolovoz, podružna je crkva Sv. Nikolaja i pripada zajedno s ovom župom pod dekaniju Veliku Nedjeļu uz Dravu. Ovdje u Velikoj Nedjeļi bio je od g. 1831—1873. dekan Petar Dajnko, neumoran kao pisac školskih kńiga, dok ga nije zagušila „črkarska pravda“ (gl. Glaser, Zgod. slov. slovstva II, 175.). Kao dekan mnogo je radio oko lokalne povjesnice; o svim župama svoje dekanije sastavio je kronike, koje se doduše ne osnivaju uvijek na nepokolebļivim podacima, ali ipak imaju svoju cijenu. Ovi bogati, omašni rukopisi čuvaju se u arhivu župe velikonedjeļske.

U svesku „Urkunden der Filialkirche von Jerusalem“ čita se pod poglavļem „Bemerkungen von der Ortsgeistlichkeit zu St. Nikolaus über die Filialkirche Jerusalem“ ova (iz nikolajskoga arhiva uzeta) priča: „Nach der berühmten Schlacht bei St. Gotthardt, wo Montecuculi und der ihm untergeordnete kroatische General Zrini die Türken aufs Haupt geschlagen, sollen einige Nachzügler derselben auch in diese Gegenden gekommen sein, wo sie plündernd und sengend die Berge durchstreiften. Die Männer

waren einem Aufrufe zum Landsturme gefolgt und somit vom Hause entfernt. In dieser Not soll die gesammten Weiber der Umgegend kriegerische Begeisterung erfasst haben; wie Weibern überhaupt List angeboren ist, so nahmen sie auch diesmal zur List ihre Zuflucht. Sie hielten sich nämlich in den Gebüschen beim (erwähnten) Hohlwege, wohin sie vorher einen grossen Vorrat Steine herbeigeschafft hatten, verborgen, während einige von ihnen in einer nahen Hütte fleissig siedendes Wasser bereiteten. Als nun die Türken, welche in diesen Gegenden gar keinen Widerstand vermuteten, ganz sorglos durch den Hohlweg zogen, ertönte plötzlich das Kriegsgeschrei der verborgenen heldenmütigen Weiber, die aus ihren Verstecken von der Höhe herab durch einen gewaltigen Steinhagel den bestürzten Muselmanen die Köpfe zerschmetterten, während andere ihnen durch einen ganzen Regen vom siedenden Wasser die Glieder verbrannten. Ein zwölfjähriger Knabe soll bei dieser Gelegenheit eine alte ganz verrostete Flinte auf die Feinde abgefeuert und zufällig ihren Anführer getroffen haben, was die gänzliche Niederlage der Türken entschieden haben soll. Sehr viele Türken sollen hier den Tod gefunden haben, die übrigen aber entflohen, während von den windischen Amazonen keine verletzt wurde. Noch heutzutage kennt man für diesen Hohlweg keinen anderen Namen als Babji klanetz, d. i. Hohlweg der Weiber od. Weiberschlucht".

U rukopisnoj kronici Sv. Nikolaja, koja je kao i predašńa sastavļena od Dajnka g. 1840., nahodi se pod poglavļem „Der Türkenmord" ista priča: „Als im Jahre 1664. die grosse, ewig denkwürdige Schlacht an der Rab bei St. Gotthart zwischen den Türken und Oesterreichern unter dem Oberbefehlshaber General Montecuculi und dem ihm untergeordneten General Zarini der Kroaten geliefert wurde, wo die Türken gänzlich geschlagen, sich in allen Gegenden Oesterreichs und Steiermarks verlaufen hatten, sollen, wie man sagt, dieselben und zwar drei auch ins hiesige Gebirge bis Jerusalem gekommen sein. Alle Männer mussten wegen eines Landsturmes vom Hause abwesend sein; nur die Weiber blieben zuhause, und diese letzteren zogen zusammengerottet wider jene drei Türken los und alle drei Türken wurden von ihnen im Hohlwege zwischen den Weingärten der jetzigen Herrn Uebleis und der Herrschaft Lukafzen ermordet. Nach diesen Vorposten seien noch mehrere Türken an dem nämlichen Fahrwege von St. Nikolaus gegen Jerusalem gekommen und alle mussten in der nämlichen Schlucht entweder das Leben opfern oder die Flucht ergreifen.

Seit jener Zeit führt von jenen kühnen Weibern dieser Hohlweg den windischen Namen Babji klanec, d. i. der Schluchtweg der Weiber. Er liegt in der Gemeinde Jerusalem und obige Volkssage hört man noch täglich von den Ortsbewohnern".

Ova posljedńa primjedba, da puk još uvijek pripovijeda ovako o Babjem klańcu, mora se uzeti tek o jezgri priče. Ta Sv. Gothard uz Rabu i naznaka godine 1664. ne može biti iz pučkih usta, već je znak učene primjese.

S historijskoga gledišta a priori je vrlo nevjerojatno, da bi koji Turci poslije bitke kod Sv. Gotharda bili zalutali u jeruzalemsku okolicu; nedokučljivo je naime, kako bi Turci bježeći od Sv. Gotharda mogli zaći u Babji klańac, jer je on otvoren prema jugu, nipošto prema sjeveru; osim toga je već deset dana poslije bitke bio uglavljen mir.

I doista je dokazano, da Turci ove godine nijesu došli u ļutomerske gorice ni uopće u Štajersku (Mitth. des hist. Vereins für Steierm. XV, 160—161, 174; XXXII, 75). Najboļi poznavač povjesnice ovih krajeva, župnik Slekovec, uvjerio se višegodišńim izučavańem turskih provala u Štajersku, da su Turci u sredinu ļutomerskih gorica došli tek g. 1605., a poslije Kruci g. 1704.

Dakako u istoj nikolajskoj kronici ima primjedba, za koju se čini, da može poduprijeti protivnu misao. Iz krsne knige nikolajske zabiļežio je Dajnko: „Anno Domini 1687. die 8. Junii baptizatus est hic in Ecclesia Parochiali S. Nicolai promontorii Luttenbergensis juvenis Turca septem annorum nomine Franciscus Carolus, patris Ibrahimi Bassae matris Dinvae Budensis. Patrini: Illustrissimus Dominus Johannes Josephus lib. Baro a Mauerburg, et Illustrissima Domina Anna Elisabetha Francisca a Foesiau ex Zasavetz per Parochum hujatem Michaelem Sager". Dajnko je ovaj događaj tumačio odmah tako, da su vaļada bježeći ispred Beča god. 1683. Turci pribjegli također u ļutomerske gorice. Dinva se, otkako joj je Kara Mustafa usmrtio Ibrahima, zaklonila k Tekeliju i g. 1685. u lupeškoj četi nekoga Pelhazija, pristaše Tekelijeva, došla na štajersko mursko poļe, gdje je Tomo barun Mauerberg, vlastelin ļutomerski, održao nad plačkašima pobjedu i među ostalima zarobio Ibrahimova petogodišńega sina. Kumom odredio mu je svoga brata Ivana Josipa, koji je ļetovao ponajviše u svojim vinogradima kod Sv. Nikolaja. Ovaj mladi Turčin mirnim je dakle putem došao k Sv. Nikolaju (Isp. Slovenski Gospodar 1880., str. 45.).

Ni godina 1664. ni g. 1683. ne dolazi u obzir.

Uopće Vraz u svojoj pjesmi nije ni mislio na Turke, koji bi dolazili od sjevera, već nam je prikazao Madžare iz Lendave, koji su dojurili preko Sv. Nikolaja. Plemić lendavski udario je na Štajer, jer „ne ima Štajer sad vojnika: digli su se bojak biti zavoļ cara i misnikâ“. Po tom bi vaļalo misliti na boj carev protiv dušmanâ kršćanstva, Turaka, i naš plemić bio bi kakav „Kruc“, koji plijeńeńem, harańem prati rad turskih vezirova.

Najopasniji su Štajerskoj postali Kruci Frańe II. Rakocija godine 1704. Ove su godine Kruci navalili na Središte (štajersko) i Ormuž. „Tak so v lotmerških goricah okoli 160 hramov, preš ino kleti ali pivnic gor strgali, sporopali ino mnoge užgali. Miklaušoski farmešter Martin Stariha je k svoji filialcirkvi (Div. Marie v Jeruzalemi) odišel ino tam svoje krez lotmerške gorice razširjene fare ludstvo obsegurial, da se je pod ńegovim vižańem proti totim razbojnikom vitežko branilo[1]. Z tem grozovitneše pa so okol Lotmerka ino v Lotmerki delali. Lotmerk so vun poropali ino ga vužgali, v cirkvi altare dol poderli, vun ta zmetali ino si z ńimi zakurili, vse kelihe ter druge cirkvene posodbe ino sprave vzeli, potem pa svoje końe v cirkvo postavili; kaplana so zvezali . . .“ Tako izvješćuje po starim rukopisima S. Povodna, koji se opet služio dnevnikom tadašńega velikonedjeļskoga kapelana Adlešića, povjesnik Krempl u „Dogodivšinama štajerske zemļe“ na str. 191. Dapače o navali Kruca na ńemački Straden[2] g. 1706. spominje predaja također, da su „v hostah ino na bregeh sposkrite ženske ino otroci se k ńim pervergli ino ńe (sc. poražene Kruce) pomagali tirati“ (Krempl, 192.).

Nitko ne može poreći, da ovi izvještaji o navalama Kruca veoma nalikuju na Vrazovu sliku. Ova sličnost nipošto nije slučajna. A budući da su Kremplove „Dogodivšine“, koje su prvi put tiskom izvješćivale o Krucima, izišle tek g. 1845.[3], moramo misliti, da je Vraz ili sam već prije po župnim dvorovima čitao rukopise ili je Krempl o ovoj stvari raspravļao gdjegod u gradačkim ńemačkim novinama, kao n. pr. u „Gratzer Zeitung“, koja je donijela više ńegovih članaka.

Je li Vraz poznavao izvješće nikolajske kronike o Turcima u Babjem klańcu? Po svoj je prilici ovo izvješće sastavio Juraj

[1] Branik bio je baš „Babji klańac“ (Lapajne, 199.).

[2] Slično su postupali u Središtu (Lapajne, Zgodovima štaj. Slovencev, 200).

[3] dakako kao plod višegodišńega rada a i „rata“ sa cenzurom.

Deutscher, župnik nikolajski od g. 1828—1860., po nepoznatim vrelima, i to prije g. 1840., kad je Dajnko pisao svoju kroniku. Vraz je dakle, pišući g. 1839. svoj „Babji klańac“, mogao već poznati izvješće kronike.

A zašto je Vraz, bilo mu vrelo kronika ili golo pučko pripovijedańe ili jedno i drugo, od Turaka stvorio Madžare? Glavnim uzrokom te promjene držim to, što u ono doba nije više bila aktuelna borba s Turcima, već je nastala razmirica s Madžarima; osim toga povjesničke kronike bilježe o Babjem klańcu također bojeve s madžarskim Krucima[1]; s toga je Vraz mogao svoju pjesmu nazvati „istinitom povjesticom“.

Dodatak.

(Ocjena pripovijedańa nikolajske kronike.)

U pripovijedańu kronike razbiram četiri tačke:

1. Turci su bili poraženi kod Jeruzalema. Poraz neprijateļâ kod Jeruzalema historijska je istina. Po rukopisima povjesničara Simona Povodna, po rukopisima iz grada Braneka kod Ļutomera i po rukopisima u ļutomerskoj vijećnici tako prikazuje provalu Kruca u Štajersku god. 1704. povjesničar Krempl, vršńak i prijateļ Vrazu.

Puna „turske“ strahote bila je za Vrazov zavičaj i god. 1605. Ove su godine provalile u istočnoštajerske predjele čete „gusara, Turaka, Ugara, Bočkajevih ļudi i hajduka“. „Der Markt Luttenberg wurde in Brand gesteckt und ging ganz in Flammen auf; das gesammte zwischen Radkersburg, Luttenberg, Fridau und Krapina gelegene Gebiet wurde verwüstet und verheert. In Fridau wurde von den Rebellen die Kirche aufgebrochen, das hochwürdige Sacrament herausgenommen und verbrannt . . .“ Ovu provalu napominе i Krempl (str. 186.), ali tek kratkim riječima („Turk ino vogerski spuntniki 1605 vkončajo našo deželo pri Radgoni“), opširnije, ali bez obzira na ļutomerske krajeve Ilwof god. 1867. u „Mitth. des hist. Vereins für Steierm.“ XV. 145—146, potańe po zemaļskom arhivu u Gracu u istim „Mitth.“ XXXII. 85, otkuda je uzet i gorńi citat[2].

God. 1683. neprijateļ nije došao do ļutomerskih gorica; uopće pravi Turci ove godine nijesu ni vidjeli Štajerske, nego su pļačkali

[1] Koji su bili više puta pomiješani s pravim Turcima.

[2] U ostalom isp. ovaj stih u Župančićevoj drami „Der Türkensturm auf Marburg im J. 1529“ (Gradac 1829.): Der Türke „verwandelt das Haus des Herrn in einen Pferdestall“.

buntovnici Tekelijevi, koje su u Gracu držali četama odmetnika ugarskoga grofa Baćanija. — Značajno je, da govore naša izvješća kao u god. 1605. tako i u god. 1704. (čak i u god. 1683.) ne o pravim Turcima, već o ugarskim buntovnicima.

2. Neprijatelj je bio poražen u klańcu kod Jeruzalema. To je historijski sasvim vjerojatno. Ovakav način obrane slika nam Zahn u „Mitth. des hist. Vereins für Steierm." XXXI. („Das Jahr 1683 in Steiermark"). Tako nazvani „Verhackhpatent" određivao je: „Wo sich Wälder, Päss und Stainkhlippen befinden, da sollten . . . starke, gute, gehörige Verhäck, Wacht-Tschärtäken vnd Stainrissen (aufgerichtet werden) . . . Die Verhaue und Wachposten auf dem Lande gehörten zu den als gemeine Verkehrswege besetzten und zu sichernden Punkten . . ." Staleži su dijelili među stanovnike barut, olovo, pakleńaču, a zbilo se i to, da su kamo poslali — jednu jedinu karabinku!

3. Babe su porazile neprijatelja. To držim jezgrom narodnoga pripovijedańa. Nastaje pitańe, počiva li ovo pripovijedańe na kojoj historijskoj istini ili ne; mogli bismo misliti, da je priča o babama nastala kao tumač imena „Babji klańac" (isp. Babina luka, Babino polje itd.), te bi dakle bila bez historijske osnove. Ali Krempl direktno izvješćuje o ženama — braniteljicama u Stradenu, a svakako se može držati historijskom činenicom, da u opasno doba muškaraca nije bilo kod kuće; ta godine 1683. na pr. išli su seljaci i iz krajeva među Murom i Dravom s vojnicima u Ugarsku, da se osvete mrženim svojim međašima.

4. Događaj se zbio god. 1664. poslije bitke kod Sv. Gotharda. To je učeni početak pripovijedańu u kronici, učeni tumač prostoj priči, tim čudniji, što mu u drugim historijskim izvješćima nema traga.

Kako da je izmislilac ovoga podatka podao baš god. 1664.?

Muškarci svi u ratu — to je najlakše mogao tumačiti velikom kojom bitkom, a u blizini Štajerske nije bilo silnijega sukoba s Turcima nego je bio onaj kod Sv. Gotharda g. 1664.

„Die Bedeutung der Schlacht bei St. Gotthard liegt einerseits darin, dass sie der erste Sieg war, den die Christen seit den 300 Jahren, als sie mit den Osmanen im Kampfe lagen, gegen den Halbmond in einer grossen offenen Feldschlacht erfochten . . . und anderseits in dem Umstande, dass durch sie Steiermark vor gewisser furchtbarer Verheerung . . gerettet wurde." (Mitth. des hist. Ver. für Steierm. XV. 164.)

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
COBISS ©
00000503114